

КСЕНЯ КОВАЛЕНКО

(Полтава)

ОСОБЛИВОСТІ НАРАТИВНОЇ СТРУКТУРИ ПОВІСТІ «РОЗПОВІДЬ НЕВІДОМОЇ ЛЮДИНИ» А. П. ЧЕХОВА

Ключові слова: повість, наративна структура, тип оповіді, герой, розповідач, автор, романні стратегії.

Літературознавців давно цікавлять питання поетики та художньої майстерності А.П.Чехова. На сьогодні існує чимало наукових праць, у яких досліджується творчий метод російського письменника. Г.Бердников у монографії «А.П.Чехов. Идеиные и творческие искания» (1984) проаналізував та дослідив історію написання повісті «Розповідь невідомої людини», висвітлив нові підходи письменника до зображення персонажа. О.Чудаков у своїй монографії «Поетика Чехова» (1971) звертався до дослідження наративної структури повісті «Розповідь невідомої людини», науковець визначив тип оповіді твору, де немає настанови на чуже мовлення. Також О.Чудаков простежив тип розповідача-спостерігача, встановивши, що за жанровою структурою повість більш схожа на повість-сповідь.

До аналізу наративних типів та форм у повістях та оповіданнях письменника зверталися й інші дослідники: Л.А.Капітанова у монографії «А.П.Чехов в жизни и творчестве» (2000) [4], А.Б.Дерман «О мастерстве Чехова» (1959) [3], В.Я.Лінков «Художественный мир прозы А.П.Чехова» (1982) [5], Л.В.Баскова «Мовна майстерність А.П.Чехова» (1990) [1] та інші.

В.Я.Лінков у книзі «Художній світ прози А.П.Чехова» (1982) звертався до аналізу оповідань та повістей А.Чехова. Він дослідив позицію автора у зображенні подій з життя головного персонажа. Науковець порівнює тип оповіді у повістях «Дуель», «Вогні», «Нудна історія», «Мое життя».

Дослідниця творчості письменника Л.В.Баскова у своїй роботі «Языковое мастерство А.П.Чехова» лише частково проаналізувала тип та форми оповіді повісті. В основному вона проаналізувала та дослідила денотативні та конотативні конструкції в оповіданнях та повістях Чехова.

Отож все ж таки повного висвітлення повість у працях науковців та літературних критиків не знайшла. Такі науковці, як О.Чудаков, Г.Бердников, А.Б.Дерман, В.Я.Лінков та ін. лише частково дослідили типи нарації в повісті, засоби розкриття авторської позиції, мовні прийоми. Наративна побудова досить складна і заплутана, отже потребує детального дослідження та аналізу, що зумовлює актуальність цієї статті.

Метою нашої розвідки є виявлення типів і форм нарації в повісті А.П.Чехова «Розповідь невідомої людини», а також художніх засобів їх реалізації та функцій у художньому світі митця.

У повісті «Розповідь невідомої людини» А.П.Чехова розкрито емоційну та побутову сфери життя людей того часу. Сюжетною основою твору є життєва драма «невідомої людини» – лакея Степана, котрий прийшов на службу до чиновника не під своїм ім'ям. «Відсутність» справжнього імені, заміна справжнього на вигадане ім'я є напрочуд промовистою деталлю, яка акцентує процес нівеляції особистості в суспільстві. Це зумовлює й наративні стратегії письменника у творі.

Сюжет повісті «Розповідь невідомої людини» є напруженим та гострим у плані зовнішніх подій та внутрішніх переживань персонажа. Основні події твору розгортаються довкола Степана, його вчинків та дій. Наративну структуру твору визначає розповідь-монолог молодого чоловіка про події свого життя, про службу в Орлова від початку і до кінця.

Про ім'я головного персонажа читач дізнається не відразу, герой себе не називає у повісті. Читач дізнається ім'я персонажа від служниці Полі, яка його так називала. Відзначимо той факт, що Степан прийшов на службу з фальшивим паспортом. Згодом виявляється, що його батько є державним діячем, а справжнє ім'я героя – Володимир Іванович. На початку повісті читач дізнається про службу лакея у чиновника Орлова від 1-ої особи: «По причинам, о которых не время теперь говорить подробно, я должен был поступить в лакеи к одному петербургскому чиновнику, по фамилии Орлову <...> К этому Орлову я поступил ради его отца, известного государственного человека, которого считал врагом своего дела <...>. Я рассчитывал, что, живя у сына, по разговорам, которые услышу, и по бумагам и запискам, какие буду находить на столе, я в подробности изучу планы и намерения отца» [6, с. 117]. Кожний день лакея Степана проходив у звичайних обов'язках: одягати, тихенько стояти і дивитися на Орлова, приносити листи від Зінаїди Федорівни та інше: «Как настоящий лакей я прислуживал, убирал комнаты, бегал и ездил, исполняя всякие поручения» [6, с. 122]. Служба не приносила задоволення Степанові, але він уважав це своїм обов'язком: «По всей вероятности, смешно и дико, но я не видел ничего унижительного в том, что приходилось стоять около двери, хотя был таким же дворянином и образованным человеком, как сам Орлов» [6, с. 117]. «Безособовість», яка виявляється на початку повісті, засвідчує провідний конфлікт твору – зіткнення героя і суспільства, зіткнення «я» і «не-я», поміж «я-зовнішнім» і «я-внутрішнім».

Варто відзначити, що справжнє ім'я персонажа читач дізнається майже наприкінці твору, коли Зінаїда Федорівна звертається до нього як до товариша та помічника: «Простите, я теперь в таком настроении, когда хочется быть одной. И, пожалуйста, Владимир Иванович, когда в другой раз захотите войти ко мне, то предварительно постучите в дверь» [6, с. 181]. Тут простежується прийом «віддзеркаленої» характеристики, де головний герой змальовується крізь призму почуттів та переживань Зінаїди Федорівни.

Переживання, спомини, розмови, що утворюють наративну структуру повісті, сприяють розкриттю долі центрального персонажа повісті.

Письменник знайомить читача не тільки з головним персонажем, а й іншими героями повісті, кожен з них має своє життя і свою долю: Орлов, петербурзький чиновник, не знає сімейного затишку та щастя і не шукає його; Поліна, служниця в будинку Орлова, заздрисна та підступна, не бажає

нікому чистих та ширих почуттів, але й сама не є щасливою у житті; Зінаїда Федорівна прагне бути поруч з Георгієм Орловим, але їхні долі ніколи не перетнуться. Орлов так і залишиться нікчемом, Зінаїда Федорівна помре, а її донька Софія не знатиме матері й сімейного затишку.

Наскрізною проблемою повісті «Розповідь невідомої людини» є проблема фальшу, який виявляється у стосунках між Орловим та Зінаїдою Федорівною, між Степаном та Полею, між Орловим та його друзями, між справжнім Володимиром Івановичем та вигаданим Степаном. Письменник розкрив у творі також інші проблеми: пристосування людини до суспільства, нівелювання особистості, справжнього кохання та ін.

Провідним мотивом повісті є мотив хвороби людини і всього суспільства, цей мотив є не стільки фізичним, скільки духовним симптомом доби: «У мене тогда починалась чахотка, а с нею еще кое-что, пожалуй поважнее чахотки» [6, с. 117].

Для розкриття цього мотиву використовуються різні наративні конструкції: персонаж вдається до обману, видає себе за іншу людину, герой відчуває себе мрійником, він не знаходить собі місця вночі від страшного кашлю, врешті-решт залишається наодинці зі своїми проблемами та чужою дитиною.

Повість «Розповідь невідомої людини» А.Чехова тяжіє до романної форми і за змістом, і за наративною будовою. У повісті два романи: роман Георгія Орлова та Зінаїди Федорівни, а з іншого боку – роман Степана та Зінаїди Федорівни. Орлов ніколи по-справжньому не кохав Зінаїду Федорівну, вона була для нього об'єктом насмішки. В одному з листів він навіть говорить, що їхня зустріч була помилкою. З перших днів Степан покохав Зінаїду, хоча переконував себе, що це лише хвилиenne захоплення. Розрив Орлова та Зінаїди спричинений особистими стосунками і суспільними обставинами. Зінаїда Федорівна залишає Степанові доньку Софію як згадку про себе. Відносини між Степаном та Зінаїдою Федорівною є трагічними, оскільки вони різні за своїм духовним складом. Зінаїда – розумна, досвідчена, їй притаманні відданість життю та високій ідеї, але й жіноча беззахисність. Варто відмітити, що письменник нерідко у своїх творах перекладає обов'язки материнства на чоловіків, ніби закликаючи їх до відповідальності та обов'язку. Таку паралель можна простежити й у повістях «Мое життя» та «Нудна історія». У повісті «Розповідь невідомої людини» використаний прийом мовчання, неказане слово – ключовий етап повісті, воно розкриває всю знецінену сутність існування жінки, небажання жити в цьому світі.

Кульмінаційним моментом повісті є процес самоусвідомлення життя Володимира Івановича та Зінаїди Федорівни. Герой усвідомлює свої бажання та прагнення бути самим собою: «Не знаю под влиянием ли болезни или начинавшейся перемены мировоззрения которой я тогда не замечал <...> мною изо дня в день овладевала страстная раздражающая жажда обыкновенной обывательской жизни» [6, с. 118]. Почуття свободи та прагнення досягти вершин у житті не полишає героя: «Моя жажда становилась все сильнее и раздражительнее, но широкие мечты остановились около Сони, как будто нашли в ней наконец именно то, что мне нужно было» [6, с. 188].

Розв'язкою повісті «Розповідь невідомої людини» є зустріч Володими-

ра Івановича та Георгія Орлова. Їхня зустріч є знаковою, змінилося життя Орлова і Степана. Георгій Іванович розповідає про події свого життя, друзів і начебто зненацька запитує про Зінаїду Федорівну. За допомогою старого товарища Пекарського він швидко вирішує питання про виховання його доньки, Орлов пропонує віддати Софію у пансіонат, «куда приймаються дуже очень маленькіє діти» [6, с. 192]. І все ж таки у повісті є натяк на те, що Володимир Іванович залишить дівчинку на своє виховання.

У наративній структурі повісті точки зору автора й героя максимально наближені, інколи вони навіть збігаються. Митець змальовує картину життя героя, висловлює його судження, стаючи на його позицію. У повісті простежується тотожність точок зору героя та автора в ключових аспектах – пошук власного «я», смислу існування тощо. Основна колізія твору ускладнена виявленням «я-справжнього» і «я-вигаданого», «я-автора» і «я-героя». У такий спосіб А.Чехова відтворює складний діалог, що відбувається в душі людини щодо онтологічних питань.

У повісті А.Чехова поєднано об'єктивний та суб'єктивний типи оповіді. Суб'єктивна оповідь характерна тим, що події викладає розповідач, котрий є головним персонажем твору і реальною людиною. «Невідома людина» є оповідачем твору, існуючи у тому світі, де відбуваються всі події. Об'єктивна оповідь повісті виявляється на рівні нейтрального мовлення автора, а також у висловлюваннях інших персонажів, котрі є фоном для розкриття характеру головного героя.

У наративній структурі твору закладена опозиція часу: минуле – теперішнє. На початку повісті Степан вступає на службу задля свого задоволення, у фіналі твору Володимир Іванович приходить до Орлова з метою сповістити його про смерть Зінаїди та народження доньки Софії. Час у повісті відіграє досить вагомий роль, оскільки він сприяє розкриттю емоційних станів персонажа.

У повісті домінує тип оповіді від першої особи, основою твору є розповідь «невідомої людини», але у творі наявні й діалоги, й думки інших персонажів, подані крізь призму свідомості головного героя. У творі поєднуються точки зору Степана, Полі, Орлова, Зінаїди Федорівни, що допомагає розкриттю конфлікту та психологічного стану персонажів.

Велику роль у формуванні наративної структури твору відіграють позасюжетні елементи, які начебто не впливають на рух основної подієвої лінії, але разом з тим утворюють поліфонізм голосу героя-оповідача й голосу автора. Серед позасюжетних елементів можна відзначити вставні епізоди: листи Орлова до Зінаїди Федорівни, листи Зінаїди Федорівни до Орлова, лист Степана до Орлова, лист Орлова до Степана, вставні рядки пісень, афоризми відомих людей та іншомовні слова (французькі вставні слова або прості буденні замальовки). Позасюжетні елементи допомагають розкрити внутрішній стан персонажів на фоні буденного життя. Можна простежити еволюцію листів Орлова до Зінаїди: спочатку вони були, напевно, сповнені пристрасі, поваги та кохання, але згодом наповнилися ненавистю та жорстокістю: «Я не стану оправдуватися. Но согласитесь: ошиблись вы, а не я. Желаю счастья и прошу поскорее забыть уважающего вас Г.О. P.S. Посылаю ваши вещи» [6, с. 176].

Назва повісті «Розповідь невідомої людини» пов'язана зі змістом твору, характером головного героя-оповідача та центральними проблемами пові-

сті. У повісті А.Чехова «невідомою людиною» – людиною, яка не знайшла реалізації й смислу в житті, не досягла своїх очікувань і сподівань.

Отже, «Розповідь невідомої людини» А.П.Чехова розкриває життєву драму не лише окремого героя, а й усього людства. У повісті автор максимально зближується з героєм-розповідачем, він ніби сам стає дійовою особою твору. З допомогою різних форм нарації (діалоги, прийом віддзеркалення, паралельної оповіді, поєднання різних точок зору, уведення всезнаючого автора та ін.) повість засвідчує романні стратегії у творчості А.Чехова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баскова Л. В. Языковое мастерство А. П. Чехова / Л. В. Баскова. – Ростов н/Д. : Ростовский ун-т, 1990. – 144 с.
2. Бердников Г. П. А. П. Чехов. Идеиные и творческие искания / Г. П. Бердников. – М. : Худ. лит., 1984. – 511 с.
3. Дерман А. Б. О мастерстве Чехова / А. Б. Дерман. – М. : Сов. писатель, 1959. – 207 с.
4. Капитанова Л. А. А. П. Чехов в жизни и творчестве / Л. А. Капитанова. – М. : ООО «ТИД Русское слово – РС», 2000. – 88 с.
5. Линков В. Я. Художественный мир прозы А. П. Чехова / В. Я. Линков. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 128 с.
6. Чехов А. П. Повести / А. П. Чехов. – М. : Правда, 1983. – 448 с.
7. Чудаков А. П. Поэтика Чехова / А. П. Чудаков. – М. : Наука, 1971. – 287 с.

КСЕНЯ КОВАЛЕНКО

ОСОБЕННОСТИ НАРРАТИВНОЙ СТРУКТУРЫ ПОВЕСТИ А.П. ЧЕХОВА «РАСКАЗ НЕИЗВЕСТНОГО ЧЕЛОВЕКА»

В статье особое внимание уделено характеристике главного персонажа, способам повествования, нарративным позициям. Отмечено мастерство писателя в использовании разнообразных нарративных форм (диалоги, прием зеркального изображения, параллельное повествование, соединение разных точек зрения, присутствие автора).

Ключевые слова: повесть, нарративная структура, тип повествования, герой, рассказчик, автор, романские стратегии.

KSENYA KOVALENKO

THE PECULIARITIES OF NARRATIVE STRUCTURE OF THE STORY «A STORY BY UNKNOWN MAN» BY A.CHEKHOV

The article deals with the characteristic of the main hero, the narrative positions, methods of the character's description. Much attention is paid to the author's skill to use different narrative forms (dialogues, parallel narration, the presence of the author, combination different points of view).

Key words: story, narrative structure, type of narration, hero, story-teller, author, roman strategies.

Одержано 9.11.2010 р., рекомендовано до друку 22.02.2011 р.